

І.Г. Костирко, д.е.н., проф.

Львівський аграрний національний університет

Н.А. Цимбаліста, к.е.н.

Інститут регіональних досліджень НАН України

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ ЯК ЧИННИК СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Досліджується діалектичне протиріччя економічної природи кооперативів, що обумовлено відмінностями цільових функцій та економічних інтересів членів кооперативу та їх потенційних зовнішніх інвесторів у сфері максимізації доходу на вкладений капітал в процесі створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, що розглядається як інвестиційний проект. Удосконалено модель життєвого циклу такого проекту, в експлуатаційній фазі якого запропоновано виділяти окремі періоди зовнішньої та внутрішньої окупності, що глибше відтворює економічний зміст проекту. Запропоновано введення інвестиційної надбавки на ціну послуг кооперативу протягом періоду зовнішньої окупності як додаткового джерела власних коштів кооперативу для повернення тіла кредиту та відсотків за користування ним. Обґрунтовано окремі аспекти теоретико-методологічних підходів до оцінки економічної ефективності інвестиційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з позиції теорії суспільного відтворення.

Ключові слова: розвиток сільських територій, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, оцінка економічної ефективності інвестиційного забезпечення, інвестиційний проект, життєвий цикл проекту.

Постановка проблеми. Сільськогосподарська кооперація є важливим чинником розвитку сільських територій, оскільки вона забезпечує умови для створення нових робочих місць, зростання доходів сільського населення, формування каналів безпосереднього доступу виробників сільськогосподарської продукції, особливо дрібних (фермерських та особистих селянських господарств), до ринків збуту продукції, оминаючи численних посередників, що, в свою чергу, сприяє насиченню ринку якісною сільськогосподарською продукцією за прийнятними цінами.

Разом з тим, створення багатьох видів обслуговуючих кооперативів, як от зернових чи молочних кооперативів, кооперативів зі спільного використання сільськогосподарської техніки, вимагає значних капіталовкладень для будівництва сучасного зерносовища, молокопереробного комплексу та придбання іншого обладнання. В сучасних умовах дрібним сільськогосподарським виробникам важко акумулювати такі кошти без залучення інвестицій ззовні.

Таким чином, створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу та забезпечення його діяльності, за своєю суттю, є інвестиційними проектом з розвитку інфраструктури аграрного ринку. Кожний такий проект передбачає створення виробничої бази кооперативу. Аналіз економічного змісту такого проекту з позиції теорії суспільного відтворення дозволяє виявити окремі особливості та протиріччя, які впливають на стан розвитку цієї інфраструктурної ланки в системі АПК. Зокрема, неприбутковий статус кооперативів як окремої організаційно-правової форми створює об'єктивні труднощі при обґрунтуванні кредитоспроможності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, а принцип обмеження виплат на вкладений капітал стримує залучення ними портфельних інвестицій (в даному випадку, внесків асоційованих членів). Внаслідок цього виникає діалектичне протиріччя між організаційно-правовою формою господарювання – сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, – та способом фінансування шляхом залучення зовнішніх інвестицій, що, на наш погляд, стримує поширення цієї форми господарювання в аграрному секторі економіки.

Беручи до уваги, що фермерські та особисті селянські господарства виробляють понад 50 % валової продукції рослинництва і тваринництва, а їхня частка у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції сягає 90 % і більше, дослідження цієї проблеми є важливим і актуальним.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Різні аспекти сільськогосподарської економіки та використання її можливостей та переваг у розв'язанні соціальних та економічних проблем у розвитку сільського господарства досліджували у своїх працях такі вчені, як Ф.Горбонос, М.Малік, В.Марочко, О.Могильний, Л.Молдаван, В.Онищенко, П.Саблук, В.Семчик, В.Юрчишин та ін. Проблемам формування інвестиційних ресурсів та залучення іноземних інвестицій в АПК України, а також інвестиційного забезпечення техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва присвятили свої наукові праці такі вчені, як Я.Білоусько, О.Гаврилюк, Т.Калагнікова, К.Лебедев, Є.Лупенко, Ю.Лупенко, Н.Мазур, Г.Спаський, В.Федорак та ін. Деякі

теоретичні та практичні аспекти інвестиційної діяльності та інвестиційного забезпечення сільськогосподарських кооперативів знайшли своє відображення у дослідженнях В.Зіновчука, М.Кісіля, А.Кудінова, М.Маліка, О.Ролінського.

Однак окремі теоретико-методологічні та практичні аспекти і специфічні особливості інвестиційного забезпечення створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у сучасних умовах недостатньо висвітлені у науковій літературі. Бракує також детально розроблених та опрацьованих практичних схем залучення інвестицій у створення та підтримку діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що значною мірою гальмує розвиток кооперативного сектора аграрної економіки в цілому та знижує його ефективність.

Мета статті. Метою даного дослідження є наукове обґрунтування та поглиблення теоретико-методологічних засад інвестиційного забезпечення створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Відповідно до цього, у статті розглядаються шляхи вдосконалення механізму формування кооперативами власних коштів, в тому числі як джерела повернення інвесторам вкладених ними інвестицій у формування власної виробничої бази.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарській обслуговуючий кооператив як об'єкт інвестування порівняно з іншими організаційно-правовими формами господарювання характеризується суттєвими відмінностями у сфері управління його капіталом та фінансовими потоками.

На особливому ставленні кооперативних підприємств до капіталу та його використання наголошував відомий український економіст М.Туган-Барановський. Він зазначав, що на відміну від капіталістичних підприємств, де капітал покликаний приносити його власникам додаткову вартість, кооперативи розглядають капітал, в першу чергу, як засіб для створення відповідної виробничої бази для отримання тих чи інших послуг, намагаючись при цьому обмежити величину виплат на вкладені кошти [3, С. 72].

Поєднання в одній особі власника і клієнта (споживача послуг) визначає головну мету діяльності таких кооперативів – якнайповніше задоволення потреб своїх членів у послугах, пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. Для цього кооператив повинен бути фінансово незалежним і управлятися виключно своїми членами-клієнтами, на яких у зв'язку з цим покладається обов'язок фінансувати діяльність кооперативу на межі достатньої виробничої необхідності [2, С. 254]. Тому сільськогосподарській обслуговуючий кооператив не може розглядатися інвесторами як форма, що здатна максимізувати їхні вигоди від вкладення капіталу.

Серед головних специфічних особливостей, які необхідно враховувати в процесі інвестиційного забезпечення діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів треба назвати такі [6, С. 294–296; 7, С. 102–104]:

по-перше, неприбутковий статус цих організацій створює очевидні труднощі при спробі обґрунтувати їх кредитоспроможність, а відсутність прибутку у потенційного позичальника здебільшого розцінюють як відсутність ефективного менеджменту, а отже, пов'язують із високими ризиками кредитування. Існує також законодавча заборона банківського кредитування неефективних суб'єктів господарювання;

по-друге, перешкодою на шляху до банківського кредитування як одного із можливих шляхів інвестиційного забезпечення кооперативів є відсутність у них можливостей надання достатнього забезпечення за кредитом, сума якого значно перевищує величину власного капіталу кооперативу, який може бути сформований за рахунок внесків його членів;

по-третє, законодавче обмеження виплат часток доходу на паї не сприяє залученню сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами коштів портфельних інвесторів;

по-четверте, кооператив за означенням не може залучати прямі інвестиції ззовні, оскільки пряме інвестування передбачає набуття інвестором прав управління діяльністю об'єкта інвестування, що автоматично призведе до порушення одного із основоположних принципів кооперації, а саме: принципу демократичного управління, за якого право голосу мають лише ті члени, які користуються послугами обслуговуючого кооперативу, при чому кожен член має один голос, незалежно від розміру його паю.

Окрім того, слід також врахувати, що процес створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу не обмежується лише здійсненням юридичних процедур щодо його реєстрації. Для того щоб такий кооператив мав можливість реалізовувати ті завдання та функції, які є предметом його діяльності, необхідно забезпечити створення відповідних виробничих потужностей, що потребує певного часу. Протягом часу будівництва та введення в експлуатацію основних фондів новостворений кооператив функціонувати і отримувати доходи практично не буде. Отже, ще однією особливістю інвестиційного забезпечення створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є наявність значного часового лага між моментом початку вкладення коштів та періодом, коли можна розраховувати на отримання певної віддачі від цих вкладень.

З урахуванням наведених вище характерних рис ще однією особливістю інвестиційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є необхідність пошуку нових специфічних критеріїв для обґрунтування проекту створення такого обслуговуючого кооперативу, який би одночасно задовольняв

дві умови: не суперечив вимозі дотримання фундаментальних принципів кооперації (зокрема – неприбутковості) та забезпечував надійне джерело погашення кредиту (джерелом якого є прибуток). Оскільки власниками кооперативу повинні залишатися його ж члени, то вони мають взяти на себе і обов'язки із погашення тіла кредиту та відсотків за його використання. При цьому відсотки за кредит можуть сплачуватися за рахунок доходу кооперативу і ці витрати будуть включатися до складу валових витрат кооперативу.

Щодо джерел покриття тіла кредиту, то доцільно погашати його шляхом поступового збільшення суми паю кожного члена пропорційно до обсягів його участі у діяльності кооперативу. При цьому потрібно враховувати готовність членів кооперативу здійснювати додаткові внески до пайового фонду протягом періоду повернення кредиту. Адже сам факт необхідності регулярної сплати додаткових внесків може викликати невдоволення та недовіру серед потенційних кооператорів та змусити їх відмовитися від самої ідеї кооперування. З огляду на це, доцільно зробити процедуру поповнення паю менш обтяжливою для сільськогосподарських товаровиробників – учасників кооперативу, запропонувавши за підсумками діяльності кооперативу механізм спрямування суми належних кожному членові кооперативних виплат на збільшення його паю. Таким чином, отримуючи необхідні агротехнічні послуги та послуги із заготівлі, первинної обробки, зберігання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції та оплачуючи їхню вартість за середньоринковими цінами, члени кооперативу водночас робитимуть посилені внески у формування кооперативної виробничої бази.

У процесі оцінки ефективності інвестиційного забезпечення проекту створення та діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу необхідно визначити ефективність участі в проекті з точки зору кожного з учасників – зовнішніх інвесторів та членів кооперативу. З позиції теорії суспільного відтворення, головним джерелом забезпечення розширеного відтворення є прибуток на інвестований капітал. У системі економічних відносин «кооператив-інвестор» члени сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу переслідують ціль першочергового зміцнення виробничої бази створеного ними кооперативу з метою в подальшому отримувати вигоди від користування послугами кооперативу за цінами, що дорівнюють собівартості таких послуг. Для зовнішніх інвесторів ціль – це прибуток на авансований капітал. Тому реалізація інтересів інвесторів та кооператорів в межах одних і тих же часових рамок повною мірою неможлива. На практиці це означає, що у той час, коли інвестор отримуватиме назад вкладений у проект капітал та відсотки, члени кооперативу будуть змушені відмовитися від отримання економічних вигод у вигляді кооперативних виплат. Тому при техніко-економічному обґрунтуванні створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу для більшої зручності необхідно визначитися із загальним підходом до класифікації фаз життєвого циклу такого проекту, який повніше відображає економічний зміст проекту.

Найчастіше прийнято виділяти такі фази життєвого циклу інвестиційного проекту, що відрізняються між собою фінансовими потоками [1, С. 10–11; 5, С. 18–19; 8, С. 19]:

- передінвестиційна;
- інвестиційна;
- експлуатаційна.

Зважаючи на описані вище особливості інвестиційного проекту створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, його життєвий цикл в загальному матиме такий вигляд (рис. 1.)

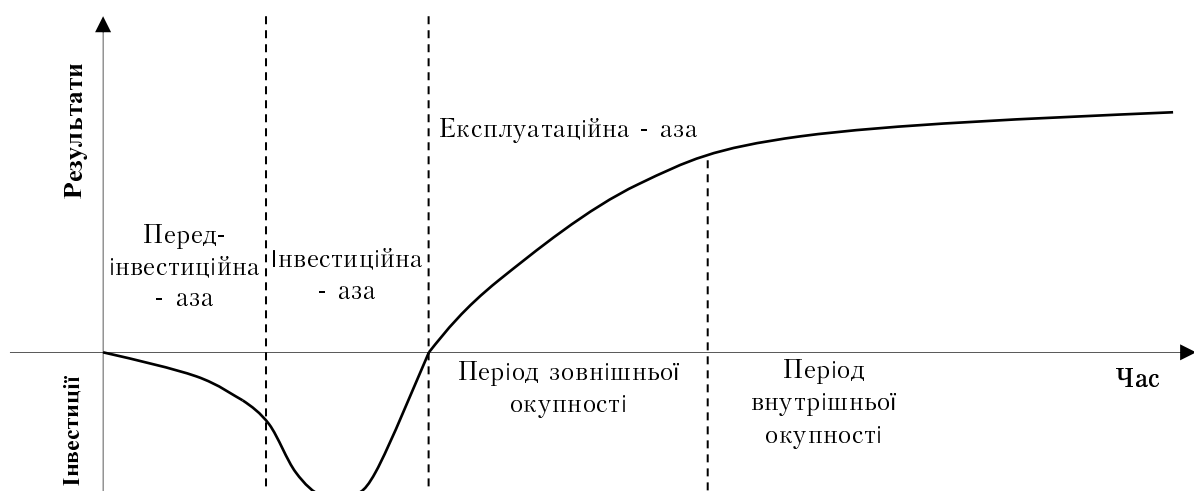

Рис. 1. Життєвий цикл проекту створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Джерело: адаптовано [4, С. 30]

Для зовнішніх інвесторів критерієм ефективності проекту є спроможність сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу повернути вкладені ними в реалізацію проекту кошти та сплатити відсотки за користування ними.

Відповідь на це питання буде позитивною у том випадку, коли протягом усього терміну повернення залучених коштів річний розрахунковий дохід кооперативу від надання усіх видів послуг його членам після сплати ПДВ та вирахування витрат, пов'язаних із наданням цих послуг, буде не меншим за суму зобов'язань з повернення тіла кредиту та нарахованих відсотків за користування кредитом.

Ця умова може бути описана таким чином:

$$D_{розр} - B \geq K_n + C_n, \quad (1)$$

де $D_{розр}$ – розрахунковий дохід кооперативу, отриманий від надання послуг протягом n -го періоду, без ПДВ; B – загальна сума витрат кооперативу, пов'язана із наданням послуг членам кооперативу та третім особам протягом розрахункового року; K_n – сума щорічного платежу з погашення тіла кредиту; C_n – сума відсотків, яка підлягає сплаті за користування кредитом у n -му періоді.

Особливістю методики визначення економічної ефективності інвестиційного забезпечення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є те, що такий проект має подвійне призначення. З одного боку, він є локальним проектом, оскільки покликаний забезпечувати реалізацію економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, які здійснюють господарську діяльність на певній території, а з іншого – кожен такий проект є елементом загальнодержавного проекту з розвитку інфраструктури аграрного ринку і непрямої підтримки доходності сільськогосподарських виробників.

З урахуванням цієї точки зору, у випадку незадовільного значення показників ефективності проекту з точки зору інвесторів (кредиторів), на відміну від інших інвестиційних проектів, доцільним є коригування організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення реалізації проекту (рис. 2).

Як показано на рисунку 2, це коригування можливо здійснювати такими способами:

– здійсненням додаткових внесків членами кооперативу (при цьому в даному випадку поняття «додатковий внесок», ми трактуємо як поступову сплату членами своїх пайових внесків у грошовому вигляді в період зовнішньої окупності, у разі, якщо суми несплачених їм кооперативних виплат недостатньо для покриття поточних зобов'язань перед інвесторами (кредиторами);

– надання сільськогосподарському кооперативу часткової компенсації відсоткової ставки за залученим кредитом в межах, визначених відповідною державною програмою;

– запровадженням на період повернення залучених коштів інвестиційної надбавки до ринкової ціни послуг, які надаються кооперативом його членам (розмір інвестиційної надбавки до ціни може переглядатися кожного окремого розрахункового періоду);

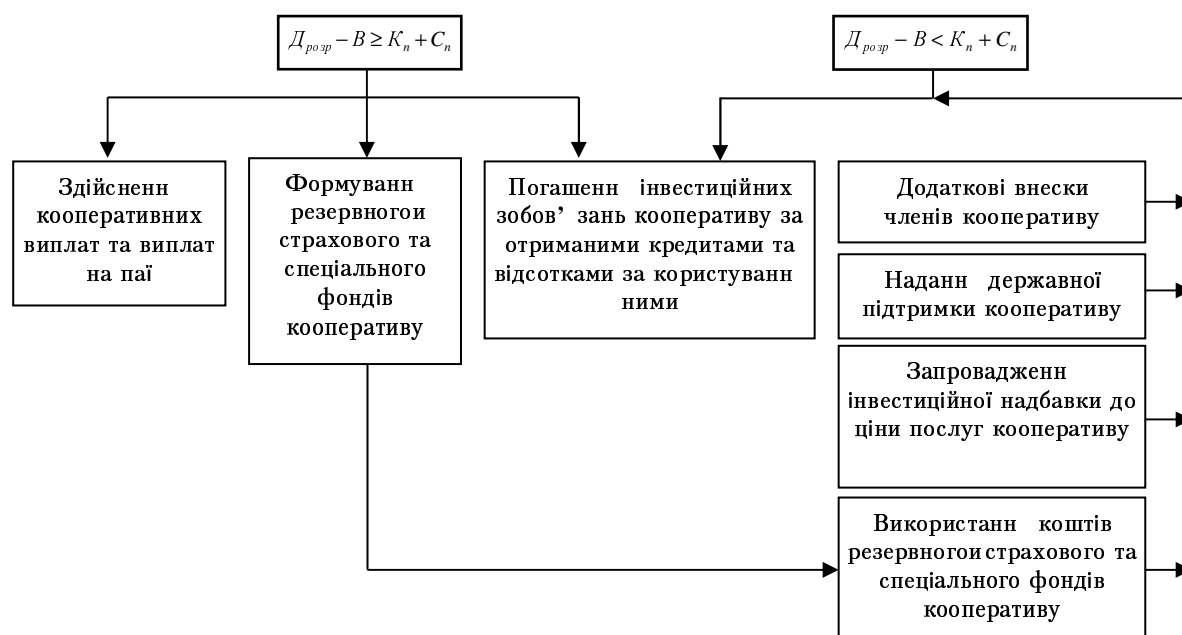

Рис. 2. Схема коригування організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення проекту створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу

Джерело: власні дослідження авторів

– використання з метою погашення інвестиційних зобов'язань коштів резервного та страхового фондів кооперативу, якщо такі фонди були сформовані у попередні періоди діяльності кооперативу.

Величина інвестиційної надбавки до ціни послуг визначається із співвідношення:

$$D_{розр} \times H_i - B = K_n + C_n, \quad (2)$$

де H_i – коефіцієнт інвестиційної надбавки; C_n – сума відсотків, яка підлягає сплаті за користуванням кредитом у n -му періоді, зменшена на суму часткової компенсації відсотків за залученням кредитом відповідно до державної програми.

Звідси визначаємо:

$$H_i = \frac{K_n + C_n + B}{D_{розр}}. \quad (3)$$

Запропонований методичний підхід коригування організаційно-економічного механізму реалізації проекту дозволяє:

– забезпечити необхідний рівень ефективності інвестиційного забезпечення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу з точки зору інвесторів і створити кращі умови для залучення інвестиційних коштів з його реалізації;

– впровадити механізм інвестування членами кооперативу у створення виробничих потужностей, який передбачає здійснення ними додаткових внесків у грошовій формі, включених до складу ціни за отримані послуги кооперативу, протягом періоду повернення залучених коштів (періоду зовнішньої окупності проекту);

– забезпечити виплати на паї та кооперативні виплати членам сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу після завершення розрахунків з інвесторами;

– здійснювати ефективну державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників шляхом підтримки розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Висновки. Складна економічна природа кооперативів як організаційно-правової форми вимагає поглиблення методологічного підходу до вдосконалення механізму їх функціонування як окремих інвестиційних проектів.

Запропонований механізм акумулювання сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом коштів, необхідних для повернення вкладених у нього зовнішніх інвестицій, передбачає тимчасову відмову членів кооперативу від отримання прямих вигод від участі у кооперативі у вигляді кооперативних виплат.

Доцільним є створення можливостей для членів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів здійснювати за рішенням загальних зборів кооперативні виплати шляхом збільшення їхнього паю протягом періоду повернення зовнішніх інвестицій. Це потребує внесення відповідних змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Водночас, при нестачі суми коштів, яка є у розпорядженні кооперативу після покриття його витрат, для сплати чергового платежу за інвестиційним договором, запропоновано залучати додаткові джерела коштів, такі як додаткові внески членів кооперативу, кошти програм державної підтримки, використання коштів резервного та інших фондів кооперативу, а також запровадження інвестиційної надбавки на ціну послуг кооперативу.

Дана схема не має прив'язки до виду і галузевої приналежності кооперативу і може бути застосована будь-якими сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами, які стикаються з проблемою недостатності рівня фінансового забезпечення для формування власної виробничої бази. Запропоноване удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів активізує процес їх утворення та посилить роль сільськогосподарської кооперації як важливого чинника розвитку сільських територій, створюючи передумови для посилення економічної активності сільського населення та зростання його доходів.

Список використаної літератури:

1. *Илюшко В.М.* Системное моделирование в управлении проектами : монография / *В.М. Илюшко, М.А. Латкин.* – Харьков : Национальный аэрокосмический университет им. Н.Е. Жуковского «ХАИ», 2010. – 220 с.
2. *Зіновчук В.В.* Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / *В.В. Зіновчук.* – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Логос, 2001. – 380 с.
3. *Туган-Барановський М.И.* Социальные основы кооперации / *М.И. Туган-Барановський.* – М. : Экономика, 1989. – 496 с.
4. Управление инновационными проектами : учеб. пособие ; под ред. проф. В.Л. Попова. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 336 с.

5. Управління проектами: національні особливості : монографія / В.В. Малий, О.І. Мазуркевич, В.М. Молоканова та ін. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2008. – 265 с.
6. Цимбаліста Н.А. Особливості інвестиційного забезпечення створення та діяльності зернових обслуговуючих кооперативів / Н.А. Цимбаліста // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Вип. 263. – В 9 т. – Т. 2. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 293–297.
7. Цимбаліста Н.А. Активізація інвестицій у створення зернових обслуговуючих кооперативів / Н.А. Цимбаліста // Малий та середній агробізнес у системі фінансів підприємств : матеріали науково-практичної конференції (у заочній формі) ; редкол. П.Т. Саблук та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 123 с. – С. 102–104.
8. Управління проектами : навч. посібник : В 2 ч. / Л.Ф. Чумак, О.І. Карпіщенко, І.В. Захарова, Ю.В. Чортюк. – Суми : СумДУ, 2007. – Ч. 1. – 183 с.

КОСТИРКО Ігор Григорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Львівського національного аграрного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми розвитку АПК.

Тел.: (032)224–29–30.

E-mail: igor_kostyrko@ukr.net.

ЦИМБАЛІСТА Наталія Андріївна – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник відділу розвитку територіальних громад і транскордонного співробітництва, Інституту Регіональних досліджень НАН України.

Наукові інтереси:

– інвестиційне забезпечення і державна підтримка створення та діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;

– дослідження потенціалу розвитку сільських територій, його оцінка та ефективне використання.

Тел.: (093)840–45–47;

Тел.: (050)724–70–74.

E-mail: cimbal.natalya@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014